

Türkmenistanyň taryhyndan materiallar: Aýal-gyzlar

Category: Kitapcy, Oýlanmalar, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 25 январа, 2025

Türkmenistanyň taryhyndan materiallar: Aýal-gyzlar

TÜRKMENISTANYŇ TARYHYNDAN MATERIALLAR: AÝAL-GYZLAR

«Könäniň galyndylaryna» nähili ýowuz daralandygyny arap elipbiýinde ýazylan kitaplaryň ykbalyndanam çen tutmak mümkindir. Türkmenlere şeýle kitaplary hatda öýde saklamagam howatyrly göründi. Şonuň üçin münlerçe gymmatly kitaplary, golýazmalar ýakyldy, ýakylmadygy sandyklarda, gapyrjaklarda, kä halatlarda köne

keçä dolanyp, dolanyp ýere gömüldi we ýel-ýagmyryň astynda pida boldy. Şeýdip, türkmen taryhynyň uly çeşmesi, ruhy dünýäsiniň uly baýlygy ýok edildi.

Türkmen aýallarynyň «azatlyga çykarylmagy, hem şoňa çalymdaş bir zat ardy. Eýýäm aýal-gyzlar, aýdylyşy ýaly, ozal şeýle hukuksyz daş örisi dört tärim, dilsiz-agyzsyz gyrnak bolup ýaşadymyka? Eger şeýle bolsa dünýäniň iň gyzel halylary dokamaga, nepis kişdeleri çitmäge olaryň ylhamy joşarmydy? Belki yşyk mülkiniň şasy – beýik Mollanepesiň, beýleki akyldarlaryň ajaýyp lirikasy-da dünýä inmezdi. Elbetde, bu zatlar filosofiki oýlanmalar.

Ýöne bir zat welin hemmä äşgär. Tutuş halkyň ýagdaýynyň agyr bolşy ýaly, türkmen aýal-gyzlarynyň hem ýagdaýy ýeňil däldi. Olaram il-güniň ykbalynyň ajysynam, süýjisinem deň paýlaşýardy. Türkmeniň dünýäde eý görýän zady gelni bilen atydyr. Ol ähli baýlygyny, ylham-mährini şolara siňdirýärdi. Beýik Magtymguly bu barada:

*«Ýigidiň dünýäde üçdir mydary-
Mahbup gerek, ýarag gerek, ýat ýagşy»*

diýende, mün kerem mamlady. Gyzlar il-güniň namysy bolsa,

«işigi eýwan ojakly» gelinler öýüň soltanydy. Türkmeniň men diýen gerçeklerem ýeri gelende diňe öz mukaddes ata-enesinden däl, öz mähriben ýanyoldaşy-aýalyndan maslahat soramany özünine kiçilik bilmeýärdi. Bu ýerde Göroglynyň paýhasly Agaýunysyny, hiç bolmanda Güljemal hany ýatlamak ýeterlikdir. Görşümüz ýaly, türkmen aýal-gyzlary gözünü sykyp oturan naçarlar däl-de, belent mertebeli «ýalkasa ýaz, gargasa gys» asylzadalar bolupdyr. Olaryň mysalynda halk özünüň nesillerini terbiýeläpdirler.

Biz bolsa köp ýyllaryň dowamynda türkmen aýal-gyzlaryny azatlyga çykarýarys diýip, olary bagry badaşan ojagyndan aýryp traktora, kombayna mündirip, gara ýaga, tozana bulaşdyrдык, nepis gözelligi döredýän ellerden synnydyr-keseri alyp, ornuna pildir-çekiji tutdurдык. Gepiň gysgasy, «ýörişi messan-messan, her bakyşy dessan» gelin-gyzlarmyzy, gödegrägem bolsa ýeri gelende aýdalyň, «iş malyna» öwürdik. Bu ýöne bir ýalňyşlyk däl, nesilleriň önünde edilen jenaýatdyr.

Bu oýlanmalardan soň, ýene-de şol ýyllaryň wakalaryna dolanýarys. 1925-nji ýylyň martynda Aşgabatda aýallaryň ählitürkmen 1-nji gurlutaýy geçirildi. Gurlutaý baý-feodal garaýyşlara garşy aýal-gyzlaryň özleriniňem aýaga galmagy, azatlyga çykyp jemgiýetde peýdaly zähmete gatnaşmagy üçin zerur çäreleri işläp düzdi. 1926-1927-nji ýyllarda TSSR MIK-niň karary bilen galyň, gaýtarma, köp aýallylyk gadagan edildi. Aýal-gyzlar okuwa, jemgiýetçilik işlerine çekilip başlandy. Aşgabatda we ýene-de käbir ýerlerde «Daýhan aýallaryň öýleri» hem açyldy. Olarda köplenç haýsydyr bir sebäp bilen öýüni terk eden gelin-gyzlar ýaşaýardy.

1927-nji ýylyň baharynda aýal-gyzlara baý-feodal garaýyşlara garşy hüjüm yglan edildi. Halkara aýallar günü-8-nji martda respublikanyň şäherlerinde meýdançalarda ýygmanyşan mähelläniň içinde aýallar börüklerini oda atdylar, ýaşmagy taşladylar.

Türkmen aýal-gyzlaryndan partiýa, komsomol agzalarynyň sany artdy. Mysal üçin, 1922-nji ýylda partiýa hatarynda diňe bir türkmen aýaly – Oguldursyn Hydyr aýaly bolan bolsa, 1929-njy ýylda olaryň sany 260-e ýetdi. Olaryň ençemesi ýokary okuw jaýlarynda okap başladylar. 1936-njy ýylda türkmen gyzlarynyň

Çärjewden, Garrygaladan, Daşhowuzdan, Kerkiden Aşgabat aralygynda guralan atly ýörişleri geçirildi. Şol wagtlar respublikanyň senagatynda hem-de kolhozlarynda zähmet çekýänleriň eýýäm üçden biri aýal-gyzlardy. Soňabaka olaryň gerdenine düşýän ýük hasam agraлды. Ýöne olary «öý gulçulygyndanam» entek hiç kim boşatmandy. Ine, onsoň iki ýükiň goşulyşýan labyry ejiz gerdenleri maýryp ugrady. Netijede maşgalada mähir-muhabbet azalyp, är bilen aýalyň arasynda igenç-jenjel köpeldi. Aýal-gyzlary urmak, zorlamak, öldürmek ýaly faktlar artdy.

Onsoňam bir bellemeli zat, köp dokumentleriň görkezişine görä, türkmen maşgalasynda köpçülikleýin suratda ilkinji gezek şeýle betbagytçylykly hadysalaryň ýüze çykmagy 1927-1928-nji ýyllara, ýagny baý-feodal garaýyşlara hüjüm edilip başlan wagtyna gabat gelýär. Mysal üçin, 1928-nji ýylyň diňe biriniji ýarymynda respublikada aýal-gyzlara garşy jenaýatda aýyplanyp 106 adam türmä basylypdyr. Şol döwür üçin bu «rekord» görkezijidi. Soňky ýyllarda bu rekord köp gezek täzelendi.

Medeni rewolýusiýanyň bu gabahat taraplary hakynda näçe aýtsaň aýdyp oturmaly. Emma şol ýyllarda käbir ýatlamaga mynasyp işleriň edilendiginihem unutmak bolmaz.

Kakajan MUHAMMETBERDIÝEW Taryhy makalalar